

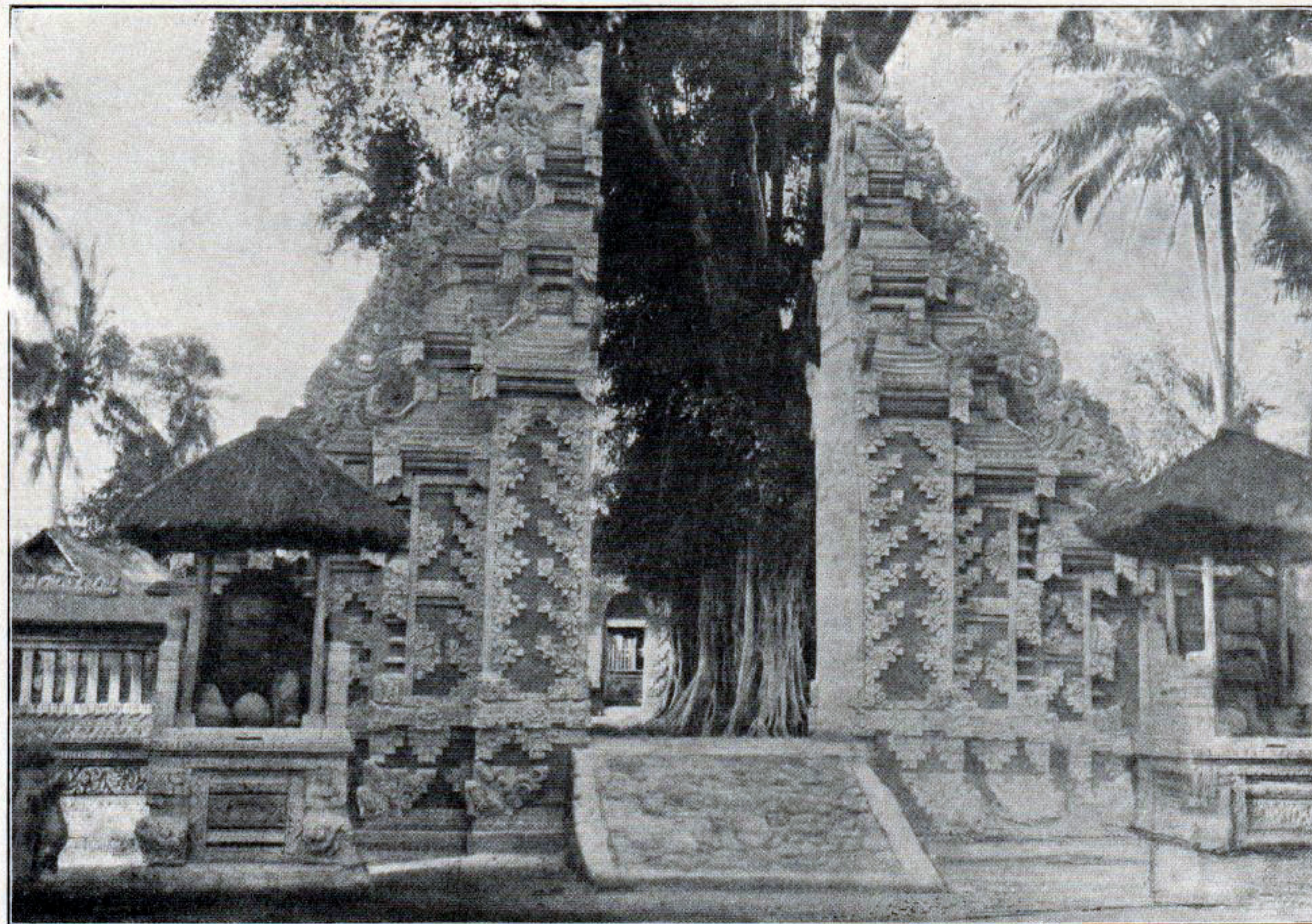

165. POORT NAAR EEN HUISTEMPEL OP BALI.

Alleen op het eiland Bali is het Hindoeïsme thans nog in leven, en wel met Çiwa als hoofdgodheid. Het Hindoeïsme is er samengesmolten met het oude Balische geloof. De Balische woonstede bestaat uit drie vakken of erven. Op het voorste staan de rijtschuren; op het middelste de huisjes waarin men slaapt; het achterste, waartoe een poortje toegang geeft, is de huistempel, dat is: het erf, waarop de kleine huisjes (sanggar) staan voor de vereerde goden en geesten. Terzijde van het poortje ziet men een offernis. De kleimuren zijn met stroo gedekt.

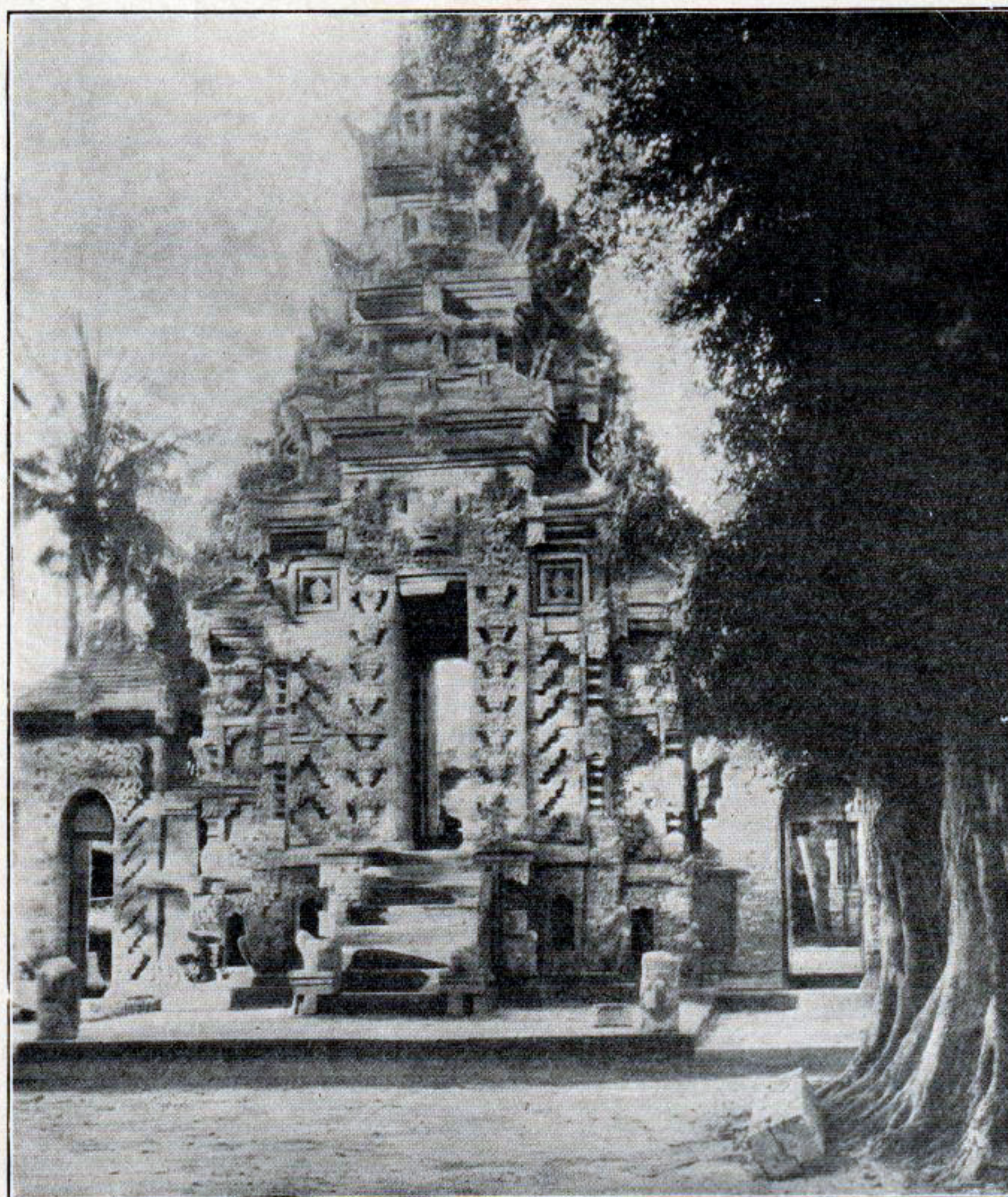
165. PINTOE GERBANG SANGGAR DI BALI.

Hanjalah tinggal lagi di Bali sahadjja kepertjajaan agama Hindoe masih berlakoe. Pekarangan kediaman orang Bali terbahagi mendjadi 3 pétak; pétak didepan tempat mendirikan loemboeng padi; pétak ditengah roemah tempat tinggal, dan pétak jang dibelakang, terhoeboengkan dengan pintoe gerbang, sanggar atau tempat roemah² déwa. Adalah disitoe beberapa roemah²an (bernama sanggar djoega), tempat memoedja déwa². Pada sisi pintoe gerbang itoe tempat menaroeuhkan poedjaan (sesadjèn). Témbok itoe daripada tanah liat bertoetoeplan djerami.

166. BUITENPOORT VAN EEN TEMPEL OP BALI.

166. PINTOE DILOEAR ROEMAH DÉWA DI BALI (TJANDI-BENTAR).

167. BINNENPOORT VAN EEN TEMPEL OP BALI.

167. PINTOE DIDALAM ROEMAH DÉWA DI BALI, (PADOE-RAKSA).

166/167. Geheel Bali is als het ware met tempels overdekt: tempels voor de désa's, voor de begraaf- en verbrandingsplaatsen, voor afstammelingen van één geslacht, voor de landbouwverenigingen, voor een geheele landstreek, voor heilige plaatsen als meren en bergtoppen en nog andere. De tempel bestaat ook uit ommuurde vakken, waartoe gebeeldhouwde steenen poorten toegang verleen. Van het voorplein naar de tweede ruimte gaat men door een „gespleten poort” (tjandi bentar); vandaar naar het heiligste deel, waar de godenhuisjes staan, door een zeer fraai gebeeldhouwde eerepoort, de „padoeraksa”.

166/167. Diseloeroeh poelau Bali adalah beberapa riboe roemah déwa atau „poera”, ada oentoek desa, oentoek perkoeboeran dan tempat pembakaran majat, oentoek kaoem sesoekoe, oentoek perhimpoean tani, oentoek soeatoe daérah, oentoek tempat² keramat seperti telaga², poentjak goenoeng dan lain sebagainya. Poera itoe ada djoega pétaknja (biasanja 3), masing² dengan pintoe gerbangnja. Pétak didepan itoe tempat orang beramai²an, jang dibelakang tempat déwa². Pétak didepan ada pintoe gerbang tokonjha „tjandi bentar”; pétak déwa² dimasoeki melaloei pintoe kang indah² dan moelia, bernama padoeraksa.

168. BINNEN DE POERA TE BANGLI.

De meest gebruikte benaming voor een tempel is „poera”. Men ziet op de plaat verschillende godenhuisjes in het binnenvak of een der binnenvakken van een dorps-poera. Al die huisjes hebben een steenen voetstuk en een dak op palen; het dak moet eigenlijk van idjoek zijn. Sommige huisjes zijn open, andere afgesloten; er zijn hooge en lage, versierde en onversierde huisjes, al naar den rang der godheid, waarvoor de offers hier werden geplaatst en de gebedsformulieren gepleveld.

168. PADA SANGGAR DIDALAM POERA
DÉSA BANGLI (BALI).

Dipétak dalam atau sanggar ini tampaklah beberapa sanggar atau roemah²an tempat memoedja déwa-déwa. Sanggar itoe semoea beralas batoer daripada batoe berpanggoeng atau beroemah kajoe, beratapkan idjoek. Ada djoega beratapkan tjara baharoe: sirap, gentèng atau sèng. Ada sanggar jang tinggi dan jang rendah, jang terboeka dan jang berdinding papan, jang bagoes dan jang bersehadja, itoe sekedar besar atau rendahnja déwa jang dipoedja dan disembahjangi pada langgar itoe.

169. IN EEN VORSTELIJKEN HUISTEMPEL.

De woningen der aanzienlijken op Bali noemt men „poeri”; ook de poeri's bestaan, evenals de poera's en de woningen van den gewonen man, uit verschillende hoven, door muren van steen of klei omringd en voorzien van poorten. De steenen muren zijn meestal rijk met beeldhouwwerk versierd. De huistempel van een poeri heet „pamēradjan”. Zulk een pamēradjan doet dikwijls ook dienst voor andere lieden van dezelfde kaste als de eigenaar; deze willen liever niet in den gewonen desatempel hun godsdienstgebruiken verrichten.

169. SANGGAR DIROEMAH ORANG BESAR DIPOELAU BALI.

Roemah orang besar di-Bali bernama „poeri”, sanggar disitoe bernama „pameradjan”. Témboknja, pintoe gerbangnja, sanggarnja semoea indah-indah. Orang bangsa Ksatrija dan bangsa Waiçya jang boekan anak radja biasanja pergi kepameradjan djoega, tidak soeka bertjampoer dengan orang banjak.

170. BINNENHOF VAN EEN TEMPEL TE KLOENGKOENG.

Te Kloengkoeng, waar een paar eeuwen lang de hoofdvorst van Bali heeft gewoond, waren verscheidene groote poeri's en poera's gebouwd, waar nu weinig dienst wordt gedaan. Op de plaat ziet men een aantal godenhuisjes in een hof van een ouden tempel.

170. DIDALAM SEBOEAH POERA DI-KLOENGKOENG.

Moelā t. 1650 sampai t. 1908 Kloengkoeng itoe tempat kraton jang radjanja dipandang radja jang terbesar dip. Bali. Moela itoe sampai sekarang ini masih banjak poeranja jang lama². Sanggar ini moelia tempat dewanja.

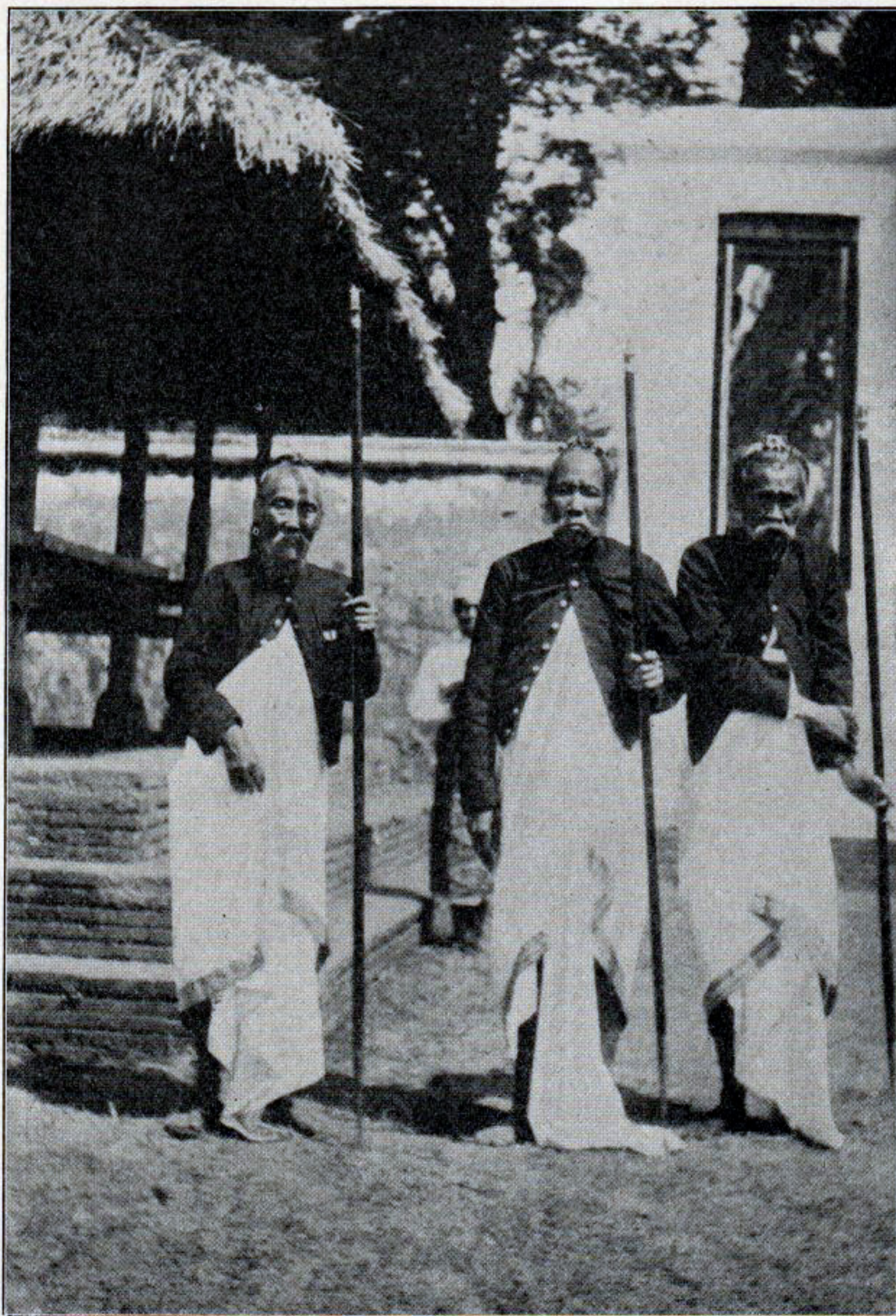

171. EEN HOF IN DEN TEMPEL BĒSAKIH (KARANGASEM).

Enkele tempels, op bergen gelegen, gelden als plaatsen van vereering der goden voor bijna geheel Bali. De meest vermaarde en heilige van die algemeene tempels is die van Bēsakih, op bijna 1000 m hoogte op de Z.Z.W. helling van den Goenoeng Agoeng of Piek van Bali gelegen. In dit uitgestrekte geheel van tempelhoven had elk landschap van Bali zijn eigen afdeeling. De hooge, torenachtige bouwwerken zijn *méroe's*, die den heiligen berg verbeelden, waar de Batara's wonen en afdalen naar de menschen. De *méroe* links, met elf idjoek-daken boven elkaar, is gewijd aan Ćiwa. Elke tempel van eenig aanzien heeft een of meer zulke *méroe's* in het heiligste vak.

171. DIDALAM POERA BESAKIH (KARANGASEM).

Adalah beberapa poeri jang soetji benar, tempat pemoedjaan oentoek hampir seloeroeh poelau Bali. Jang termasukhoer dan tersoetji antaranja jaŕtoe poera Besakih, letaknja digoeneng Agoeng, hampir 1000 méter tingginja. Pétaknja poera ini banjak, adalah oentoek tiap² keradjaan di-Bali sendiri. Tempat déwa jang tampak tinggi itoe namanja *méroe*, ibarat goenoeng tempat Batara² toeroen akan menolong manoesia. Méroe jang seb. kiri itoe bertingkap 11, beratapkan idjoek, tempat pemoedjaan Batara Ćiwa. Tiap² poera jang moelia ada seboeah atau beberapa boeah *méroe*.

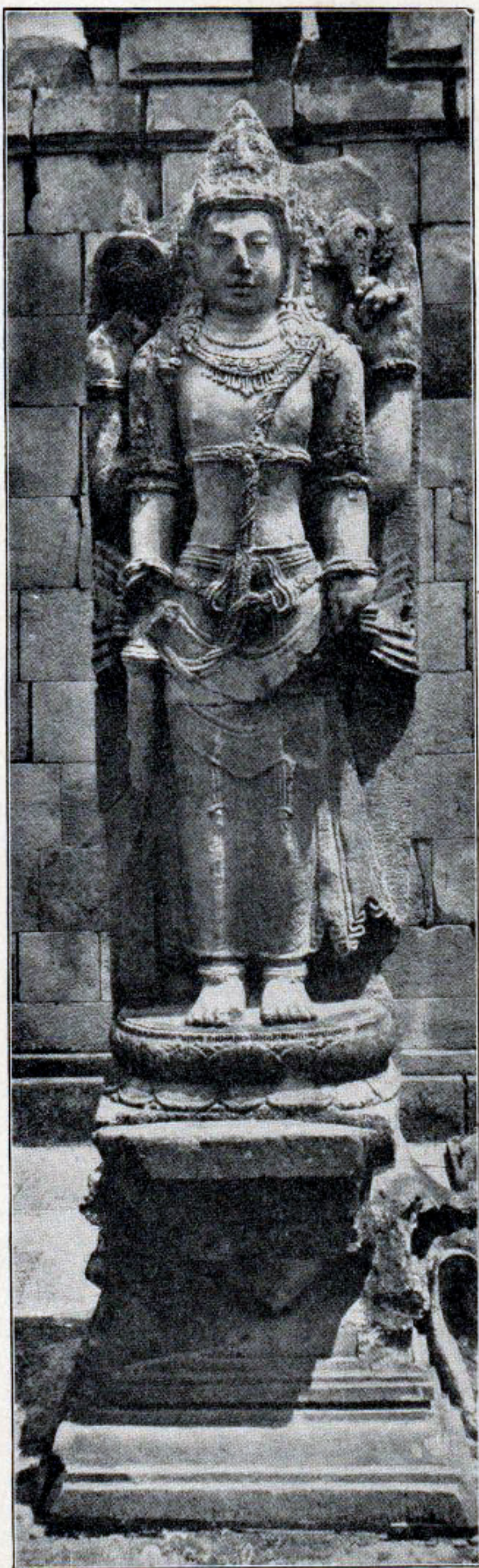

172. DRIE PADANDA'S OP BALI.

De Baliërs kennen in hunne maatschappij drie voornamen standen; daar beneden staat de groote volksmenigte, evenals dat in zeer oude tijden bij de Hindoe's het geval was. Die drie hooge standen of kasten zijn: de Brahmana's, uit welke kaste de echte priesters moeten voortkomen; de Ksatriya's, de kaste der vorsten en hunne familie, ridders en krijgsoversten; de Waiçya's, oorspronkelijk de burgerstand van het echte Hindoesche volk, maar waartoe op Bali zeven van de tien vroegere vorstenhuizen en de afstammelingen van deze behooren. De volksmenigte noemt men kaoela's of ook wel Çoedra's. Onder al deze vier volksgroepen vindt men rijken en armen, maar nooit mag iemand uit lagere kaste eene vrouw uit hogere kaste huwen. De priesters of padanda's moeten veel leeren vóór ze priester kunnen worden. Ook hunne vrouw uit de Brahmana-kaste moet dienst doen als priesteres of padanda-isteri.

172. TIGA ORANG PADANDA DIPOELAU BALI.

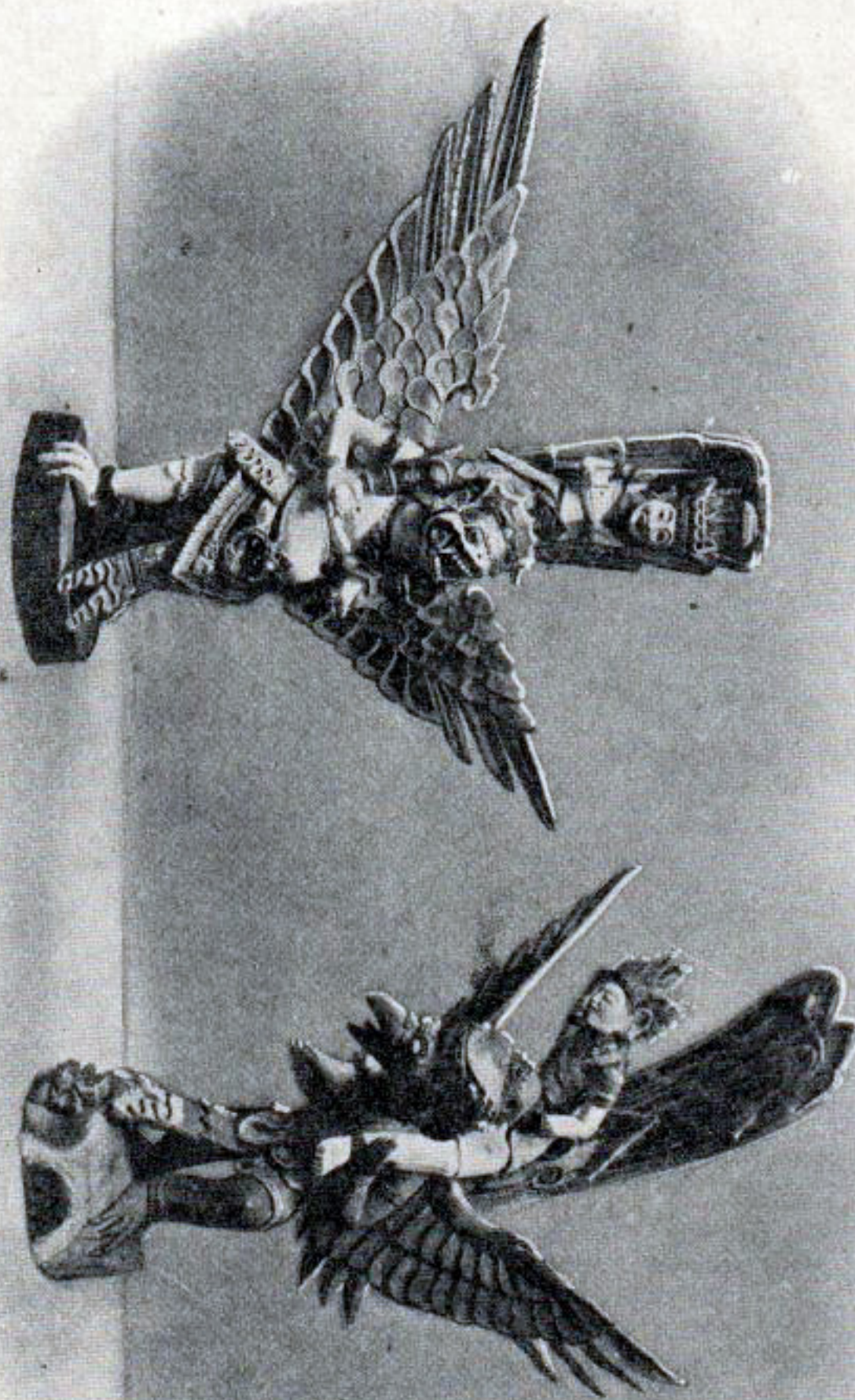
Orang Bali dibéda-bédakan atas 4 kaoem, menoeroet 'adat Hindoe dahoeloe kala. Bangsa tinggi jang 3 kaoem, jaïtoe: Brahmana (hanja orang Brahmana jang boléh djadi pendita³); Ksatriya (radja², kepala perang dan keloearganja), Waiçya (açalnja Hindoe toelèn jang kebanyakan; akan tetapi dip. Bali Waiçya masoek tiga bangsa (triwangsa) djoega, walaupun kebanyakan radja dengan kaoem keloearganja masoek Waiçya. Orang banjak diseboet *Kesamèn*, atau *Kaoela* atau *Çoedra*. Keëmpat bangsa ini ada jang miskin ada jang kaya, tetapi orang kaoem bawah berpantang kawin dengan perempoean kaoem diatas. — Orang Brahmana jang hendak mendjadi „padanda” itoe haroes mempeladjari pelbagai 'ilmoe. Isterinja daripada bangsa Brahmana haroes djadi „padanda isteri”.

173. WISHNOE VAN JAVA.

173. RETJA BATARA WISHNOE
DIP. DJAWA.

174. WISHNOE OP GAROEDA VAN BALI.
174. TOGOK BATARA WISHNOE DITANGOENG GAROEDA DIP. BALI.

173/174. De Baliërs vereeren geen beelden van hunne goden en godinnen, maar zij hebben wel voorwerpen, zooals plaatjes goud, edelgesteenten en allerlei kleine poppen in menschenvorm, waarin zij tijdelijk goden, geesten of zielen nedergedaald denken. Toch maken de Baliërs veel beelden, meestal van hout, met sterke kleuren beschilderd, ter versiering van hun woningen en tempels. Aan die beelden geven zij sterk sprekende gelaatstreken. Het verschil tusschen de oude Javaansche en de nieuwe Balische kunst spreekt duidelijk uit den steenen, vierarmigen Wishnoe van oud Java (vgl. pl. 149) en de uit hout gesneden Wishnoe op zijn rijdier, de garoeda, van Bali.

173/174. Orang Bali itoe tidak memoedja retja déwa dan déwinja; akan tetapi ada padanja barang² ketjil, seperti pripih mas, intan², orang²an tempat déwanja mendjelma. Kendatilah demikian orang Bali banjak memboeat retja déwa, déwi, wajangan, boeta d.l.l. daripada kajoe akan perhiasan roemah dan poerinja. Retja kajoe atau *togok* itoe ditjat berwarna-warna. Tandinganlah retja Batara Wishnoe, daripada batoe, boeatan Djawa koena, no. 173, dengan togok tjara Bali, no. 174. Kedoeanja gambar Batara Wishnoe (no. 149); jang satoe tegak, satoenja mengendarai tanggoengannya, jaitoe Garoeda.

175. GROOT OFFERFEEST IN EEN POERA OP BALI.

Het aanbieden van keurig opgemaakte offers aan goden en geesten; het houden van plechtige optochten; verschillende reinigingsplechtigheden met door de priesters gewijd water en het uitspreken van gebedsformulieren zijn belangrijke onderdeelen der Balische godsdienstgebruiken. Aan de stijlen van het tempelhuisje, rechts, ziet men eigenaardige tempelversieringen: een menschenfiguur en twee tempelhangen, gemaakt van de Balische duiten (met een gat in het midden) en katoenen draden.

175. PAMOEDJAAN JANG MOELIA DIDALAM SEBOEAHPERA DIP. BALI.

Perempoean Bali itoe amat faham memasak, menghiasi dan mengarakkan sasadjèn jang patoet dipersembahkan kepada déwa dan déwinja. Ada banjak lagi kebiasaanja akan melakoean agamanja, seperti mawéda, menoeangi air soetji (toja tirta), mengarakkan déwa, pesoetjian desa dan roemah, mendjernihkan hati d.l.l. — Pada seb. kanan kelihatanlah orang²an diperboeat dari kèpèng (doeit jang bolong ditengah), djadi perhiasan poera.

176. HET INGEWIKKELDE LIJK WORDT BEWAARD.
176. MAJAT JANG DIBOENGKOE DISIMPAN DIBALÉ-BANDOENG PADA PEKARANGAN ROEMAH

177. WEGDRAGEN VAN EEN LIJK NAAR DE WADAH.
177. MAJAT DINAIKKAN DIATAS WADAH.

176/177. De belangrijkste plechtigheid voor den Baliër zijn de lijkfeesten, die eenige maanden of jaren na den dood plaats vinden. De lijken van aanzienlijken worden van den dood tot den dag der verbranding bewaard in een fraaie tent; het lijk is dan zeer deugdelijk ingewikkeld en bedekt en omgeven door talloze offers en symbolische voorwerpen. De lijken der gewone en der arme lieden worden eerst begraven op de „sēma”, de begraaf- en verbrandingsplaats. Als er van het lijk weinig of niets over is hindert dat niet; de ziel van den doode wordt dan opgeroepen in een daartoe bestemd poppetje. Men ziet hier de doodtent en het wegdragen van het lijk van een aanzienlijke naar de processie-lijkbaar.

176/177. Oepatjara jang amat perloe dipandang orang Bali jaïtoe djinazat orang mati. Kalau orang besar mati, majatnja beberapa lamanja disimpan serta dipeliharakan berobat-obat dengan segala kehormatan dibalé-bandoeng. Kalau orang kebanyakan majatnja ditanamkan dahoeleoe disema, jaïtoe tempat mengoeboerkan dan membakar majat. Pada gambar 177 tampaklah majat dibawa dari balé bandoeng kewadah akan dibakar kelak.

178. BEGIN VAN DEN OPTOCHT NAAR DE
VERBRANDINGSPLAATS.

De lijken van kinderen, die nog geen tanden hebben gewisseld, worden niet verbrand. Toen vóór de invoering van het Europeesche bestuur zoo velen aan pokken stierven, liet men de lijken van gestorven pokkenlijders ook in het graf liggen en stelde men voor de verbranding eene andere plechtigheid in. Ook zijn er nog enkele bergdorpen, waarvan de ouderwetsche bewoners niets van de lijkverbranding, van de padanda's, hun wijwater en hun plechtigheden willen weten. Maar overigens zorgen elke Baliër en diens familie ervoor, dat het geld voor eene luisterrijke verbranding van zijn lijk er is. Men ziet op de plaat, dat ook bij deze lijk-overbrenging grappige figuren worden meegedragen, de z.g.n. „dawang's”.

178. KEPALA PERARAKAN MEMBAWA MAJAT
KESEMA.

Anak jang beloem ganti gigi tak 'oesah dibakar majatnja; demikian djoega majat orang mati ketjatjaran dan orang jang diboenoeh dengan hoekoeman. Digoenoeng ada doea tiga desa didoedoeki orang koena, jang tidak hendak toeroet 'adat membakar majat. Lain d.p. jang terseboet ini asal orang Bali menaboeng wang soepaja majatnja dibakar dengan oepatjaranja. Perarakan majat itoe ramai-ramai betoel, orangnja beratoes-ratoes, ada „dawang” jang loetjoe dikepala perarakan.

179. WADAH EN TRAP VOOR HET VERVOER VAN EEN LIJK VAN EEN KAOELA.

Gewoonlijk wordt een verbrandingsfeest voor een aantal lijken in het dorp gelijktijdig gehouden; dit spaart kosten uit. Het Bestuur geeft de vergunning voor die feesten in tijden, dat er niet veel akkerwerk te verrichten is. De lijken of de beenderen worden dan uitgegraven en boven op de staatsie-lijkbaar of „wadah” in een daartoe bestemde ruimte geplaatst. Daarvoor gebruikt men een versierde, alleen voor deze gelegenheid gemaakte stellage of trap (tragtag). De wadah heeft een geraamte van bamboe, is met beschilderd katoen bedekt en met versieringen overladen.

179. WADAH DAN TANGGA AKAN MENGARAKKAN MAJAT ORANG KAOELA.

Biasanja beberapa majat dibakar sekali pada hari jang baik dan hari banjak orang sempat, soepaja djangan terlaloe banjak belandjanja kepada seseorang. Majat atau toelang jang tinggal „dibangoenkan”, laloe dinaikkan sampai keatas lèrang akan mengarakkan (wadah) itoe, dengan memakai tangga jang bagoes diseboet „tragtag”. Wadah dan tragtag itoe boeloeh diseloebengi kain berboenga², diperhiasi roepa².

180. BADÉ'S VOOR HET TRANSPORT DER LIJKEN VAN AANZIENLIJKE.

Voor de lijken van aanzienlijken gebruikt men zeer hooge en nog meer versierde lijkbaren, soms wel tot 25 m hoog. Veel pronk en praal wordt bij de lijkfeesten ten toon gespreid. Het hooge woord voor de wadah is „badé”. Bij de lijkfeesten doen ook de padanda's dienst. Het aantal symbolische gebruiken is zoo groot, dat maar weinigen ze alle kennen en kunnen begrijpen. De lijkfeesten zelve zijn in hun wezen animistisch, maar de gewoonte om daarbij het lijk ook te verbranden zal wel van de Hindoe's zijn overgenomen.

180. BADÉ AKAN MENGARAKKAN MAJAT ORANG BESAR.

Akan mengarakkan majat orang besar, jang dipakai itoe wadah jang lebih bagoes dan lebih tinggi (sampai 25 méter tingginja) lagi; wadah jang demikian diseboet *badé*. Dalam keramaian ini banjak kebiasaan lama² diperhatikan soenggoeh³; padanda poen menolong djoega melakoe kan 'adat dengan sebenarnja.

181. HET LIJK IN PROCESSIE OVERGEBRACHT IN DE WADAH; EEN KORTE RUST.

Deze plaat laat een deel der lijkprocessie zien, als juist de dragers van een der wadah's een oogenblik rust nemen naast de met alang-alang afgedekte kleimuur van een woonerf. De wadah rust op een bamboe-stellage, waaronder de dragers loopen. Straks zal de wadah mee worden verbrand, nadat een deel der versieringen eraf is genomen. Nooit wordt de wadah tweemaal gebruikt. Voor het vervoer van lijken van Brahmanen wordt een lijkbaar gebruikt, waarop het lijk open en met het gelaat naar de zon gekeerd ligt.

181. MAJAT DIATAS WADAH DIPERARAKKAN KESEMA; ORANG JANG MENGOESOENG BERHENTI SEBENTAR.

Wadah itoe ditaroeh diatas rangka boeloeh; orang pengoesoeng berdjalan dibawah rangka itoe. Wadah itoe nanti akan dibakar djoega. Majat orang Brahmana tidak diarakkan dalam wadah atau badé, akan tetapi dalam „padmasana”, jaitoe seolah² peti besar jang tidak bertoetoe.

182. DE BRANDSTAPEL EN DE BEENDERENKISTEN.
182. MAJAT DIBARINGKAN DIDALAM PATOELANGAN PADA BALÉ GOEMI.

183. HET VERZAMELEN DER BEENDERENRESTEN EN DE ASCH.
183. ABOE DAN TOELANG BEKAS MAJAT JANG DIBAKAR ITOE DITJAHARI.

182/183. Op de sēma angekommen worden de lijken of de beenderen van de wadah neergelaten en gelegd in beenderenkisten (patoelangan) in den vorm van een uitgehold rund of leeuw of een ander fantastisch dier, en met een los deksel, staande op den brandstapel onder de „balé goemi”. De priester prevelt langdurig de gebedsformulieren, het lijk wordt zeer nauwkeurig en overvloedig met wijwater (geschenken van familie en bekenden) besproeid, de patoelangan gesloten en dan alles verbrand, zóó dat alle beenderen tot asch zijn vergaan. Den volgenden dag verzamelen de verwanten de asch en werpen deze, in een cocosnoot, in de rivier of de zee. De ziel is door de verbranding, het wijwater en de gebeden bevrijd van al het stoffelijke, overgevoerd naar een hemel en kan daar rustig afwachten tot zij weer in schooner vorm in een mensch incarneert. Aanzienlijken houden later nog eens eene symbolische nieuwe verbrandingsplechtigheid, om de ziel naar een voorname hemel te bevorderen.

182/183. Sampai disema majat atau toelang ditoeroenkan daripada wadah, laloe ditaroeh dalam seboeah peti, berbangoen seperti lemboe atau singa barong atau lain-lain. „Patoelangan” itoe berdiri ditimboenan kajoe api dipanggoeng jang bernama „balé goemi”. Padanda laloe membatja wéda, menoeangi majat itoe dengan air soetji; laloe patoelangan ditoetoep, kajoe api dan patoelangan, majat, wadah dibakar semoea. — Keésoe kan hari orang kaloeganganja mentjahari aboe majat itoe, dimasoekkannja kedalam batok kelapa, dilaboehkannja kesoengai atau kelaoet. — Sekarang soemangatnja soetji benar, bernanti diswarga sampai dapat mendjelma poela. Orang besar biasa mengoelangkan sekali lagi oepatjara ini, namanja „memoe koer”.